

УДК 347.77

Ю. Л. БОШИЦЬКИЙ, А. В. ЛУЗАН

*Юрій Ладиславович Бошицький, професор,
заслужений юрист України, ректор Київського уні-
верситету права НАН України*

*Аліна Володимирівна Лузан, здобувач Київського
університету права НАН України*

ОСВІТА В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ НАЦІЇ

Освіта є невід'ємною частиною розвитку людства на всіх етапах його існування. Вона не тільки джерело формування думок і засіб спілкування, а й засіб, за допомогою якого суб'єкт пізнає себе та навколишній світ, що згодом дає можливість зазирнути в минуле, щоб порівняти його з теперішнім і зробити прогнози на майбутнє.

Що ж стосується саме освіти у сфері інтелектуальної власності, то основним її завданням є формування в осіб фундаментальних знань, гуманістичних орієнтирів та моральних правил, завдяки яким індивіди сприйматимуть сучасний світ людської культури, науки й техніки і перетворюватимуть його на власний внутрішній світ. Не потрібно багато казати про те, що довколишнє середовище здебільшого складається з результатів інтелектуальної діяльності, які стали невід'ємним елементом життя більшості населення планети. Це стає аксіомою: що як у роботі з будь-якого фаху, так і в повсякденному житті ми стикаємося з об'єктами авторського і патентного права та об'єктами суміжних прав. Однак для їх ефективного, раціонального, а головне – правильного використання особі необхідно мати достатній обсяг знань про такі об'єкти: їх історію, походження, суть, значення та економічний потенціал.

Ідеї щодо впровадження в освітній процес навчальних дисциплін, які будуть надавати знання, не тільки щодо створення, а й охорони, захисту та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, нині є дуже актуальними, адже необхідно підняти рівень освіченості суспільства в даній сфері, а також відшукати нові шляхи подолання кризи в Україні та стабілізації економіки країни за рахунок інтелектуального потенціалу українського народу.

В якості соціального експерименту нами було проведено опитування молоді, до числа якої увійшли студенти ВНЗ I–II рівнів акредитації та учні загальноосвітніх шкіл. Усього в опитуванні взяло участь 168 респондентів у віці від 14 до 19 років. Результати опитування (що мають частку суб'єктивного нахилу) показали, що:

- лише п'ять опитуваних приблизно знайомі з теорією розв'язування винахідницьких задач (2,97 %);
- 37 респондентів (22 %) , на їх погляд, створювали принаймні один об'єкт інтелектуальної власності;
- 42 респонденти (25 %) вважають себе винахідливими;
- і лише 39 (23,2 %) опитуваних визнали, що принаймні раз у житті порушували права інтелектуальної власності інших суб'єктів.

Виходячи з даного дослідження, можна побачити, що відповіді студентів та учнів мають суб'єктивний характер і не відповідають дійсності, а така ситуація склалася через низький рівень обізнаності їх з основних питань сфери інтелектуальної власності. Після проведення бесід за цією тематикою та пояснення суті запитань результати з деяких позицій (створення хоча б одного об'єкта інтелектуальної власності, ставлення до себе як до винахідливої особистості, визнання порушення прав інших суб'єктів) кардинально змінювалися як у бік зростання, так і в бік зменшення.

Таким чином, даний соціальний експеримент доводить низьку обізнаність молоді в питаннях, що стосуються створення й захисту результатів власної інтелектуальної діяльності. А відтак, згодом на практиці виникають проблеми не лише теоретичного, а й економічного характеру, що здебільшого пов'язані з неспроможністю комерціалізувати власні інтелектуальні здобутки і трансформувати інтелектуальну діяльність в

господарський сегмент. На жаль, доводиться констатувати, що дана проблема стосується не лише молодого покоління. Рівень обізнаності старшої вікової групи та розуміння потенціалу розвитку сфери інтелектуальної власності серед українців також на низькому рівні. І якщо молодь у цих питаннях є більш мобільною, то для фахівців необхідні додаткові стимули й мотивації.

Метою даної публікації є актуалізація питання щодо поширення знань з основ інтелектуальної власності серед населення України як одного з необхідних чинників поступу суспільства з урахуванням світових інноваційних тенденцій розвитку людської цивілізації. За даними Глобального інноваційного індексу 2016 Україна посіла 56 місце серед 128 країн, і порівняно з ГІ 2015 року піднялася з 64 місця на вісім позицій. Однак нинішній рейтинг нашої держави нижчий на два ранги порівняно з 2010 р. і на даний час межує з такими країнами, як Монголія, що займає 55 сходинку, та Королівство Бахрейн, яке відповідно знаходиться на 57 місці в рейтингу¹.

Наявність значного розриву в рангах за основними показниками стану наукового потенціалу та готовності економіки до активізації інноваційної діяльності ще раз свідчить про хронічне невикористання Україною можливостей інноваційного зростання за рахунок власних ресурсів, а також про збереження реальних загроз руйнування науково-технічного потенціалу країни внаслідок його довгострокової незатребуваності та відсутності розширення комерційного сектору досліджень, а отже – і подальшого послаблення позицій країни на ринках продукції переробних виробництв.

Потрібно зазначити, що ВОІВ активно сприяє таким країнам, як Україна, у створенні власної програми (стратегії) інноваційного розвитку. Так було видано достатньо літератури, яка має сприяти у процесі створення такої національної стратегії. Однією з них є анкета – «PURPOSE OF THE QUESTIONNAIRE», розроблений спеціалістами ВОІВ та оприлюднений у 2016 році. Це видання призначено для роботи в якості допомоги, підказок для виявлення проблем та захисту інтелектуальної власності, а також отримання додаткової інформації про ці проблеми. Його спеціально розроблено таким чином, щоб різні респонденти не могли давати прості відповіді «так/ні». Питання згруповано в кластери, які належать до різних секторів у суспільстві та економіці. Відповіді на питання кластерів повинні допомогти оцінити поточний стан справ у сфері ІВ, ідентифікувати систему та механізм захисту ІВ в даний час, виявити в них сильні та слабкі сторони та сприяти інформуванню щодо процесів розробки стратегії інтелектуальної власності².

Крім того, ВОІВ пропонує концепцію методології (**The WIPO methodology**) щодо розробки національної стратегії ІВ. Цілі методології передбачають наступне:

1) забезпечити довідковим матеріалом співробітників ВОІВ, відомств ІВ, проектних груп та інших посадових осіб, які беруть участь у процесі розробки національної стратегії у сфері ІВ;

2) пояснити важливість кожного з кроків (**Steps for formulating a national IP strategy**). А саме такі: місія оцінки, проектна група, кабінет дослідження, збір даних, національні консультації, підготовка проекту стратегії, перевірка стратегії та реалізація. При цьому необхідно з'ясувати, які з них краще працюють, а також виявити проблеми, з якими можна зіштовхнутися, та найкращі шляхи їх вирішення;

3) надати інструментарій, шаблони та приклади для використання цього проектною командою при підготовці стратегій у сфері ІВ³.

Ще одним вагомим внеском у розвиток сфери інтелектуальної власності є сприяння ВОІВ при розробці та, сподіваємося, імплементацію в нормативну базу України, що регулює правовідносини в сфері права інтелектуальної власності Типового положення про політику в сфері інтелектуальної власності для університетів та науково-дослідних установ (далі – Положення). Аналогічні положення успішно діють в ряді провідних іноземних навчальних закладах, зокрема таких, як Борнмутський університет (англ. Bournemouth University), Королівський коледж у Лондоні (англ. King's College London), Університет Оксфорд Брукс (англ. Oxford Brookes University), Каліфорнійський університет (англ. The University of California), Кембриджський університет (англ. University of Cambridge), Університет Дебрецена (англ. University of Debrecen), Університет Глазго (University of Glasgow), Оксфордський університет (англ. University of Oxford), Плімутський університет (англ. Plymouth University). Положення спрямоване на вдосконалення порядку трансферу технологій та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності, що створюються працівниками науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів у межах їх посадових обов'язків чи із використанням матеріальних засобів таких установ. Дотримання правил, що передбачаються Положенням, дозволить спростити процес комерціалізації інтелектуального потенціалу, що, у свою чергу, сприятиме як впровадженню новітніх розробок у промисловий процес, так і поліпшить матеріальне становище тих суб'єктів (університетів, НДІ тощо), на базі яких проводяться дані розробки в рамках наукових досліджень за різними напрямками. Нині Положення проходить стадію обговорення, з метою адаптації його до чинного законодавства та реалій України, однак у майбутньому воно може стати потужним стимулом для розвитку всієї національної системи університетської науки.

Однак окрім рекомендацій та інвестицій в основу розвитку ринку інтелектуальної власності має бути закладено людський капітал, на якісний рівень якого прямо впливає освітній процес, що починається з раннього дитинства і триває впродовж усього життя особистості. І цим процесом має передусім опікуватися держава з огляду на необхідність інвестицій у власне майбутнє. Але з прикритістю доводиться констатувати, що з кожним роком інвестиції в освітню, наукову, технологічну сфери зменшуються, якісні та кількісні показники людського капіталу скорочуються, а міграційні процеси в колах як висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей, так і талановитої молоді невпинно зростають.

Недостатній рівень обізнаності суспільства в тих чи інших питаннях може мати катастрофічні наслідки, що впливатимуть як на економічні та політичні, так і на соціальні, культурні й інші сфери життя нації. Знання з основ інтелектуальної власності не повинні мати мінімального граничного порогу, з якого особа може їх сприймати, питання лише в методиці навчання. Недарма Цивільний кодекс України закріпив можливість малолітньої особи самостійно здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, а з 14 років – самостійно здійснювати й майнові права щодо даних об'єктів. Однак відповідних знань стосовно даної групи об'єктів та механізму реалізації власних прав щодо них молоде покоління не отримує ані під час навчання у школі, ані в професійно-технічних навчальних закладах і, як наслідок, починає трудову кар'єру з великою прогалиною в питаннях комерціалізації власного інтелекту та захисту своїх прав. Низький рівень знань з основ інтелектуальної власності створює перешкоди в питаннях комерціалізації об'єктів промислового права, робить неефективною процедуру захисту авторських та суміжних прав, ускладнює процес індивідуалізації суб'єктів господарювання та збут продукції за межі держави. А це в свою чергу призводить до уповільнення розвитку високотехнологічних напрямів промисловості, проблем у сфері службового винахідництва, поширення контрафактної продукції, розквіту піратства, втрати іноземних партнерів та інвестицій.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. схожа проблема склалася навколо правових знань та правового виховання населення України, через що набули розквіту такі негативні явища, як правовий нігілізм, зростання рівня злочинності серед підлітків, проблеми при реалізації громадянами права на захист порушених інтересів власників, робітників, підприємців тощо. Тоді стало зрозумілим, що для розвитку сучасної демократичної та правової держави необхідно виховувати громадянське суспільство, проводити правову соціалізацію, і основним засобом для цього має стати правове виховання.

Під правовим вихованням можна розуміти систематичну цілеспрямовану діяльність, яка за допомогою спеціальних методів і засобів у відповідних формах здійснюється з метою правового впливу на особу, соціальну групу та суспільство в цілому компетентними на це органами влади з метою поширення правових знань, підвищення рівня правової культури, формування правосвідомості та орієнтирів для законної реалізації громадянами власних прав і захисту інтересів в рамках правового поля.

При цьому таку діяльність найбільш доцільно розглядати як сукупність основних та додаткових елементів, до яких можуть входити мета, завдання та цілі, суб'єкт, об'єкт, предмет та методи, а також факультативна складова – форми, сили, засоби, процес. При цьому їх динамічна взаємодія має бути спрямована на кінцевий результат.

Для досягнення кінцевого результату за ініціативи діючого на той час Президента України була затверджена Національна програма правової освіти населення (Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001). У цій програмі було визначено основну мету, завдання та її напрями, а також заходи з її реалізації і повноваження владних суб'єктів із чітким розподілом компетенцій та відповідальності. На даний час можна стверджувати, що дана програма дала свої позитивні результати, а її реалізація підвищила правову вихованість населення України.

І нині постає логічне питання, чи можна за аналогією з правовим вихованням відповідними чином вплинути на українське суспільство, для формування в ньому чіткого розуміння значення інтелектуального капіталу, як рушійної сили економіки в сучасному світі?

Провідні спеціалісти та науковці, що переймаються проблематикою та розвитком сфери права інтелектуальної власності, неодноразово звертали увагу на необхідність її популяризації. Однак на даний час із сумом доводиться констатувати, що частина запропонованих ідей та пропозицій або взагалі не знайшли підтримки, або залишаються нереалізованими через бюрократичні перепони та нерозуміння широким загалом необхідності системних змін у питаннях освіти в сфері інтелектуальної власності.

І такий стан характеризується наявністю низки проблем, до яких можна віднести:

– Недостатнє розуміння з боку деяких посадових осіб того факту, що знання з основ інтелектуальної власності не лише сприятимуть створенню об'єктів авторського, суміжного та патентного права, а й допоможуть їх комерціалізувати, а отже, можуть бути стабільним джерелом доходів на майбутнє.

– Відсутність чітко визначених у законі повноважень, які дозволять органам місцевого самоврядування (місцевим органам державної влади), їх посадовим особам, зокрема тим, що займаються даним питанням, налагодити взаємодію в рамках правового поля, делегувати повноваження, здійснювати інші організаційні та контрольні заходи в цій сфері, використовуючи адміністративний ресурс.

– Звідси випливає наступна проблема, яка полягає у тому, що на державному рівні відсутній нормативний документ, який би визначав концепцію правової освіти населення з основ інтелектуальної власності із чітким довгостроковим планом дій, розподілом повноважень та визначенням джерел фінансування.

– Звичайно, зрозуміло, що однією з головних проблем є відсутність економічного підґрунтя та матеріальних стимулів для фізичних і юридичних осіб, що займаються даною проблемою. Їх робота ґрунтується, як правило, на ентузіазмі або власних коштах, яких зазвичай недостатньо для реалізації бажаних ідей.

Крім того, навіть якщо вирішити попередні питання, які носять здебільшого узагальнений характер, залишаються наступні, більш конкретні проблеми в сфері освіти з інтелектуальною власністю:

– Брак фахівців, які володіють як практичними, так і теоретичними знаннями і мають змогу, а головне – бажання ними поділитися. Адже навіть при підготовці магістрів за спеціальністю «Інтелектуальна власність» кадровий склад викладачів не завжди має достатній рівень практичної діяльності в даній сфері.

– Нерозуміння учнівською та студентською молоддю тих перспектив, які можуть відкриватися з дипломом магістра в сфері інтелектуальної власності. А дана проблема в свою чергу зумовлена тим, що вивчення предмета «Основи інтелектуальної власності» не відбувається ані в школах (не передбачена шкільною програмою), ані в коледжах (хоча б у якості включення до навчальних планів у якості вибіркової дисципліни), ані у ВНЗ III–IV рівнів акредитації при підготовці бакалаврів в якості нормативної. Студенти просто не зацікавлені цими питаннями і намагаються обійти їх стороною, адже життєвих прикладів навколо (саме в близькому оточенні а не десь далеко в США) вони не бачать, а тому не бачать і перспектив рухатися в даному напрямі.

– І знову ж таки постає наступна проблема – ким має бути викладач за фахом, який читатиме дану дисципліну? Звідси випливає необхідність у підготовці викладачів за даним фахом.

– Також однією із проблем можна назвати відсутність регіональних представництв Державної служби інтелектуальної власності, які б могли надавати різного роду адміністративні, консультативні та просвітницькі послуги, а також фахово налагоджувати взаємодію між громадянами, промисловістю, освітянами, творцями об'єктів інтелектуальної власності, надавати їм майданчики для обговорення проблемних питань та ідей. Адже концентрація діяльності щодо розвитку інтелектуальної власності в адміністративному центрі країни гальмує розвиток даної сфери в регіонах і тим самим робить їх промисловість малоприбутковою, а в гіршому випадку – збитковою.

Окрім того, потрібно зауважити, що фундаментом поширення знань у сфері інтелектуальної власності має стати наукова платформа, на якій в свою чергу будуватиметься нормативна, а згодом – і практична база. Тобто, необхідно насамперед створити наукове підґрунтя для даної діяльності, а саме сформувані та узгодити термінологію, зокрема щодо таких понять та категорій, як: інтелектуальна освіта (освіта в сфері інтелектуальної власності), інтелектуальна свідомість, інтелектуальна культура, інтелектуальна соціалізація, інтелектуальне виховання, інтелектуальна вихованість, а також щодо системи, функцій, ознак даних категорій. Адже для того, щоб компетентно вирішувати проблеми, необхідний достатній та однозначно сприйнятний вокабуляр, засобами якого дані проблеми можуть бути сформовані для їх однакового сприйняття та подолання. При цьому, виходячи із сукупності компонентів даної діяльності, конкретні фізичні дії можуть полягати у створенні електронних підручників з даної проблематики, що допоможе поширити наукові результати в межах всієї території держави і не тільки через Інтернет-ресурси, що є значно мобільнішим та ефективнішим за видання друкованих підручників. У цьому зв'язку цілком можливим є залучення грантового фінансування даного напрямку з боку ВОІВ чи інших зацікавлених суб'єктів. А самі електронні підручники як об'єкти авторського права також можуть стати для їх авторів додатковим джерелом прибутку.

Також, виходячи з наявних проблем, можна запропонувати наступний алгоритм дій, що сприятиме освіті в сфері ІВ:

- розробити й затвердити державну програму освіти в сфері інтелектуальної власності;
- визначити коло суб'єктів, залучених до даної діяльності, та розподілити між ними повноваження і джерела фінансування;
- створити систему регіональних представництв Державної служби інтелектуальної власності;
- створити майданчики для обговорення проблем у даній сфері, пошуку шляхів їх вирішення, налагодження взаємодії між творцями ІВ та промисловістю для створення та комерціалізації об'єктів ІВ;
- запровадити обов'язкове проведення лекцій з основ ІВ в молодіжних центрах науково-технічного мистецтва;
- внести пропозиції до Міністерства освіти та науки України щодо включення до навчальної програми шкільної підготовки та Стандартів ВО (в тому числі й на рівні молодших спеціалістів) дисциплін, що дають знання в сфері інтелектуальної власності;
- організувати курси фахової підготовки викладачів шкіл та ВНЗ I–II рівнів акредитації;
- залучити до роботи у ВНЗ III–IV рівнів акредитації фахівців-практиків з питань ІВ;
- запровадити децентралізовану схему проведення молодіжних конкурсів інновацій;
- посилити адресну інформаційну політику про заходи щодо розвитку сфери інтелектуальної власності;
- забезпечити навчальні заклади підручниками, в яких матеріал буде викладено в достатній для сприйняття формі пересічними громадянами, батьками, учнями. Реалізація цього пункту можлива і, зокрема, шляхом створення й оприлюднення електронних підручників.

Таким чином, освіта в сфері інтелектуальної власності вже котрий рік поспіль вимагає до себе уваги. І це – реалії сьогодення з огляду на невпинний та стрімкий розвиток високих технологій, що впливає на всі аспекти життя людської цивілізації. І якщо Україна не бажає опинитися серед аутсайдерів, державний апарат має докласти всіх можливих зусиль для інвестицій в людський капітал та його збереження в межах країни. Освіта виступає однією із складових такої інвестиції, адже саме завдяки їй формуються світогляд, орієнтири та здобуваються знання, що допомагають людству рухатися вперед.

¹ Глобальний інноваційний індекс 2016 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4064&plang=RU>

² Methodology for the Development of National Intellectual Property Strategies. [Tool 2: Baseline Survey Questionnaire]. – Geneva : WIPO Publication No. 958.2E, 2016. – 35 p. – P. 7.

³ Methodology for the Development of National Intellectual Property Strategies. [Tool 1: The Process]. – Geneva : WIPO Publication No. 958.1E, 2016. – 42 p. – P. 8–9.

Резюме

Бошицький Ю. Л., Лузан А. В. Освіта в сфері інтелектуальної власності як складова інвестицій в людський капітал нації.

У статті аналізуються обставини, що впливають на стан освіти в сфері інтелектуальної власності. При цьому даний освітній напрям ототожнюється з правовою освітою. А відтак, пропонуються конкретні дії з популяризації знань у сфері інтелектуальної власності, які мають підвищити обізнаність населення України в даній сфері.

Ключові слова: освіта, інтелектуальна власність, популяризація, діяльність, інтелектуальне виховання.

Резюме

Бошицкий Ю. Л., Лузан А. В. Образование в сфере интеллектуальной собственности как составляющая инвестиций в человеческий капитал нации.

В статье анализируются обстоятельства, которые влияют на состояние образования в сфере интеллектуальной собственности. При этом данное образовательное направление сравнивается с правовым образованием. Исходя из этого, предлагаются конкретные действия, которые будут способствовать популяризации знаний в сфере интеллектуальной собственности. И это повысит уровень знаний населения Украины в данной сфере.

Ключевые слова: образование, интеллектуальная собственность, популяризация, деятельность, интеллектуальное воспитание.

Summary

Boshitskiy Y., Luzan A. The education in the field of intellectual property as component of investment in human capital of the nation.

The article analyzes the circumstances which influence the condition of education in the field of intellectual property. This educational direction is compared with the legal education. On this basis, proposes specific actions that will contribute to promote knowledge in the field of intellectual property. This it will increase the level of knowledge of the population of Ukraine in this industry.

Key words: education, intellectual property, popularization, activities, intellectual education.

УДК 347.77

У. Б. АНДРУСІВ

Уляна Богданівна Андрусів, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ НА ЦИФРОВЕ МОВЛЕННЯ

Відповідно до міжнародних зобов'язань в Україні триває процес переходу ефірного телевізійного мовлення від аналогового формату розповсюдження інформаційного контенту до цифрового.

На сьогодні поширення телерадіоканалів в загальноукраїнському масштабі суттєво обмежено спектральними можливостями аналогового мовлення, що спричинило модернізацію мереж мовлення шляхом переходу на цифрові стандарти. Сучасний стан телерадіоінформаційного простору характеризується необхідністю дотримання балансу форматів мовлення у кожному з територіальних сегментів. Іншими словами, ми знаходимося на рубежі глобального переходу від аналогового до цифрового стандарту телевізійних каналів.

Впровадження цифрового формату телебачення в Україні є важливою передумовою максимального задоволення інформаційних потреб громадян та інтеграції держави в європейський інформаційний простір. З огляду на це перед Україною постала нагальна потреба створити інфраструктуру цифрового телебачення.

Цей процес безпосередньо торкнеться кожного жителя нашої країни, навіть тих, хто і не планував переходити на «цифру». Це означає, що аналогове телебачення буде неодмінно вимкнено на заміну більш прогресивному цифровому стандарту, перевагами якого є висока якість телевізійного сигналу та більша кількість програм. Насамперед відчують різницю у перегляді телепрограм саме телеглядачі ефірного телебачення, які сьогодні приймають телепрограми, використовуючи кімнатну, зовнішню або колективну антену.

На жаль, доводиться констатувати, що законодавець не завжди і не скрізь встигає за стрімким розвитком новітніх технологій. На сьогодні в Україні існують значні труднощі щодо адекватного правового регулювання відносин, пов'язаних із впровадженням цифрового мовлення. Ця проблематика залишається нез'ясованою і серед науковців. Лише окремі аспекти регулювання новітнього формату мовлення досліджували у своїх працях такі цивілісти, як: Г. Красноступ, В. Дроб'язко, Ю. Костюк та фахівці у галузі медіа – І. Курус, В. Манжосов та ін.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність проведення ґрунтовного юридичного дослідження. У цій роботі ми зосередимо увагу лише на концептуальних питаннях, пов'язаних із впровадженням цифрового мовлення, та спробуємо віднайти шляхи вирішення назрілих проблем.